

International JOURNAL of SOCIAL and HUMANITIES SCIENCES RESEARCH (JSHSR)

Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi

Received/Makale Geliş 16.01.2023
Published /Yayınlanma 23.03.2023
Volume/Issue (Cilt/Sayı)-ss/pp 10(93), 600-615

<http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.3549>
Research Article
ISSN: 2459-1149

 Dr. Öğr. Üyesi Güven ŞAHİN

 <https://orcid.org/0000-0002-5054-3711>

 Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat, Coğrafya Bölümü, Tekirdağ / TÜRKİYE

TÜRKİYE VE SEÇİLMİŞ ÜLKELERDE TARIMSAL İSTİHDAMIN DURUMU VE YAPILMASI GEREKENLER

THE STATUS OF AGRICULTURAL EMPLOYMENT IN TURKEY AND SELECTED COUNTRIES AND THINGS TO DO

ÖZET

Stratejik bir sektör olan ve dünya nüfusunun hızlı bir şekilde artmasına paralel olarak tarımın önemi yıldan yıla artmaktadır. Artan bu önemle beraber tarım, bilim dünyasının ve kamuoyunun ilgisini daha fazla çeker hale gelmiştir. Artan nüfusun beslenme sorunu, yaşanan savaşlar, küresel iklim değişikliği ve Covid-19 salgınıyla tarımın önemi daha da artmış ve nihayetinde de ülkeler tarımla ilgili stratejilerini yeniden gözden geçirmişlerdir. Günümüzde çok kompleks bir sektör haline gelen tarımın gübre ve mazot başta olmak üzere çeşitli kimyasallar (Pestisitler, insektisitler gibi), enerji, tarım arazisi kiralaları gibi pek çok girdisi yanında sektörün geleceğini de şekillendirecek olan işgücü girdisi en önemli kalem olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarımsal istihdama dahil olanların refah seviyesi, tarımsal katma değer ve emek – ücret ilişkisi tarım sektörünün istikrarlı gelişiminde üzerinde durulması gereken konulardır. Gerçekten de gelişmiş ülkelerde tarımsal istihdam her ne kadar genel istihdamda küçük bir oranı oluştursa da istihdama konu kitlenin alım gücünün yüksekliği ve refah seviyesiyle tarım sektöründe kazançlı ve istikrarlı bir yapıdan bahsetmek mümkündür. Buna karşılık az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde tam tersine tarım sektörü ana istihdam sahası olmakla beraber işçi ücretleri çok düşük olup yoksulluk sınırının oldukça altında kalmaktadır. Tarım alanındaki kadın ve çocuk işçilerde ise bu durum çok daha sıkıntılı olup hem kayıt dışı olma durumu hem de çok daha düşük ücretlerle istihdam edilme başlıca problemlerdir. Türkiye'deki tarımsal istihdam durumu ise gelişmekte olan ülkelere benzer bir yapı sergilemektedir. Tarımdaki kadın işgücü ise Türkiye'de de dezavantajlı durumdadır. Bu çalışmada TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu), FAO (Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü), ILOSTAT (International Labour Organization) ve ITC (International Trade Centre) verilerinden yararlanarak gelişmiş, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere seçilmiş örneklerle konunun analizi yapılmıştır. Bu analiz yapılırken de Türkiye'nin diğer ülkelerle mukayesesi yapılmış, sonuç olarak da yapılması gerekenler sıralanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tarım Alanları, Kırsal Nüfus, Tarımsal İstihdam, Tarım Coğrafyası, Türkiye.

ABSTRACT

In parallel with the rapid increase in the world population, the importance of the agricultural sector is increasing year by year. Along with this increasing importance, agriculture has attracted more attention from the scientific world and the public. The importance of agriculture has increased with the nutritional problem of the increasing population, the wars, global climate change, and the Covid-19 epidemic, and ultimately, the countries have reconsidered their agricultural strategies. Today, agriculture, which has become a very complex sector, has many inputs such as fertilizer and diesel, various chemicals (such as pesticides, and insecticides), energy, and agricultural land rents. Besides all these inputs, labor input, which will shape the sector's future, is the most important item. The welfare level of those involved in agricultural employment, agricultural added-value, and the labor-wage relationship are issues that should be emphasized in the stable development of the agricultural sector. Although agricultural employment constitutes a small proportion of general employment in developed countries, it is possible to talk about a profitable and stable structure for the agricultural sector with the high purchasing power and welfare level of the population subject to employment. On the other hand, in underdeveloped or developing countries, on the contrary, although the agricultural sector is the main employment area, the wages of workers are very low and remain well below the poverty line. For women and child workers in agriculture, this situation is much more problematic, and both being unregistered and being employed with much lower wages are the main problems. The agricultural employment situation in Türkiye, on the other hand, exhibits a similar structure to that of developing countries. The female workforce in agriculture is also at a disadvantage in Türkiye. In this study, the analysis of the subject was made with selected examples from developed, underdeveloped, and developing countries by using the data of TurkStat, TurkStat (Turkish Statistical Institute), FAO (Food and Agriculture Organization), ILOSTAT (International Labour Organization), and ITC (International Trade Centre). While making this analysis, Türkiye was compared with other countries, and as a result, the things to be done were listed.

Keywords: Farming Areas, Rural Population, Agricultural Employment, Agricultural Geography, Turkey.

1. GİRİŞ

Medeniyet tarihimizde tarımın başlaması ve bunu takip eden bir dizi olay şüphesiz en büyük ve önemli gelişmeler arasında ilk sıralarda yer almaktadır. Binlerce yılı bulan tarım mazimiz zaman içerisinde çok karmaşık bir yapı kazanmış, küresel ekonomiye yön veren stratejik kalemlerden biri halini almıştır. Burada vurgulanması gereken bir husus ise tarımın çok basit bir ifadeyle insan beslenmesini sağlayan salt gıda temelli bir faaliyet olduğu şeklindeki algıdır. Halbuki tarım hem sanayi (Özellikle tarıma dayalı sanayi) hem turizm hem de ticaret alanının girdi sağlayıcılarından biri ve en önemlisidir. Öyle ki bazı endüstriyel faaliyetler bütünüyle tarıma bağlı olduğu gibi (Yağ, şeker, konservecilik gibi) bazı gıda dışı endüstri kolları da (Kozmetik, dokuma, ilaç sanayileri gibi) çok büyük ölçüde tarımsal çıktılara bağlı faaliyetlerini sürdürmektedirler. Bununla beraber yaşanan salgınlar ve savaşlar küresel çapta ciddi etkiler doğuran olaylar olarak tarım sektörünü, buna karşılık tarım sektörü de bu gibi olayları etkilemektedir. Örneğin; stratejik tarım ürünleri (Tahıllar, hayvancılık ürünleri gibi) stok durumu ve tedarik zinciri uluslararası ilişkilerde önemli tartışma konuları olmuştur. Buna en güncel örnekler ise Covid-19 salgınında çoğu ülkenin stratejik tarım ürünü ihracatını ya sınırlamaları ya da tamamen yasaklamaları ile Rusya – Ukrayna Savaşı esnasında Ukrayna tarım ürünü ihracat zincirinin kırılması – gıda güvenliği sorunu ve sonrasında konunun uluslararası ilişkiler çerçevesinde çözülerek “Tahıl Koridoru”nun açılmasıdır.

Bu derece stratejik bir sektörde istihdam ve sektördeki refah seviyesi de üzerinde ayrıca durulması gereken bir noktadır. Her şeyden önce uluslararası ilişkiler, ulusların iç huzuru ve sağlıklı nesillerin yetişmesi ideallerinde tarım birinci sıradayken bu sektördeki gerek işveren gerekse işçi boyutuyla ironik bir şekilde en sıkıntılı yaşam şartlarına sahip olan kitlelerden oluşması tartışmalıdır. Esasında burada az sayıdaki gelişmiş ülkeler (AB ve diğer Avrupa ülkeleri ile ABD, Kanada, Japonya, Avustralya, Yeni Zelanda gibi) bir yana bırakıldığında söz konusu tarımsal istihdama konu olan üreticilerin düşük refah seviyesi kastedilmektedir. Nitekim gelişmiş olan ülkelerde tarımsal istihdama dahil olan kitlenin refah düzeyi çoğu gelişmekte ya da az gelişmiş ülkenin hizmet ve sanayi sektörü istihdamına konu olan kitesinden çok daha tatminkardır. Avantajlı olan sınırlı bir tarımsal istihdam grubunu bir kenara bıraktığımızda genel manada tarım sektöründe faaliyet gösterenlerin yoksulluğunun büyüklüğü, tarımın iklim koşullarından çok kolay etkileniyor olması, sektörün belirsiz karakteristik şartları, kadınların tarımda hala tanımlanamayan rolleri, kaygı verici oranda yüksek korunmasız – güvencesiz çocuk işçi barındırması, yetersiz beceriler, kalifiye eleman sorunu, tarım işçilerinin yasalarla korunmaması, düşük ücretler ile tehlikeli ve zorlu çalışma koşulları sektörü dezavantajlı hale getirmektedir (ILO, 2022; Şenel, 2022: 236). Bu kadar hayati bir sektörün ironik bir şekilde bu kadar caydırıcılığı / dezavantajı bünyesinde barındırması neticesinde devlet ve hükümet politikalarının mutlaka sektörün en önemli girdisi olan işçi yaşam koşullarını ayrıca ele alması gerekmektedir.

Türkiye özelinde baktığımızda tarım sektörü genel ekonomik faaliyetler içerisinde üretim miktar ve değeri bakımından artış sergilemekle beraber GSYH (Gayrisafi Yurt İçi Hasıla)’deki payı yıldan yıla dikkat çekici oranlarda daralmıştır. Türkiye’nin 2000 yılında GSYH’da tarımın payı %12,2 iken 2003 yılında %11,4’e gerilemiş, 2007’de %8,9 ile o zamana kadar ki en düşük değere ulaşmış, 2010’da %9,4 olmuş ve bu oransal daralma devam ederek 2021’de de %5,5 ile tarihinin en düşük payını kapsamıştır (TÜİK, 2013; TÜİK, 2022). Söz konusu bu daralma ise gelir dağılımındaki dengesizliğin artması, düzensiz göç ve nihayetinde de kırsal – kent arasında dengesiz bir gelişim yaşanmasına neden olmaktadır. Zira tarımın GSYH’deki bu daralma eğilimi Avrupa Birliği (AB) uyum sürecinde gelişmiş AB ülkelerindeki sayılarla mukayese edildiğinde olumlu gibi algılansa da diğer sektörlerin istihdam kapasitesi kırsal kesimden göç edenlerin ihtiyaçlarına cevap vermediği sürece sağlıklı bir değişim olduğu söylenemez (Tan, Atak, Şengül ve Tan, 2014: 688). Halbuki ülkenin topyekun gelişiminde kırsal kesimin kalkındırılması, yoğun kırsaldan kente göçün baskılanması ve sürdürülebilir kırsal faaliyetler, bunun içerisinde de tarım anahtar rol oynamaktadır.

Tarımsal faaliyetlerin işgücü girdisinde ilk aşamalarda kendi hesabına çalışanlar ve ücretsiz aile işgücü ile bu ihtiyaç giderilmekte sonrasında imece usulü ve nihayetinde de profesyonel (Daimi / mevsimlik) işçiler gündeme gelmiştir. Gelişmekte olan ülkelerde tarımsal işgücü sahip olduğu popülasyon nedeniyle diğer sektörler açısından önemli bir işgücü kaynağı yaratmaktadır. Ekonomik büyüme ve gelişme sürecinde tarım sektöründeki bu fazla işgücü kırsalda iş çeşitliliğinin yaratılması yoluyla veya diğer sektörlere yönlendirilerek yeni çalışma alanlarında istihdam edilmek kaydıyla işgücü piyasalarına dâhil edilir (Bayramoğlu ve Bozdemir, 2020: 774). Bu noktada özellikle köylü zanaatları (Dokumacılık, çömlekçilik, bakırcılık, oymacılık gibi) başta olmak üzere kırsal kesimdeki boş zamanların değerlendirilmesi ve

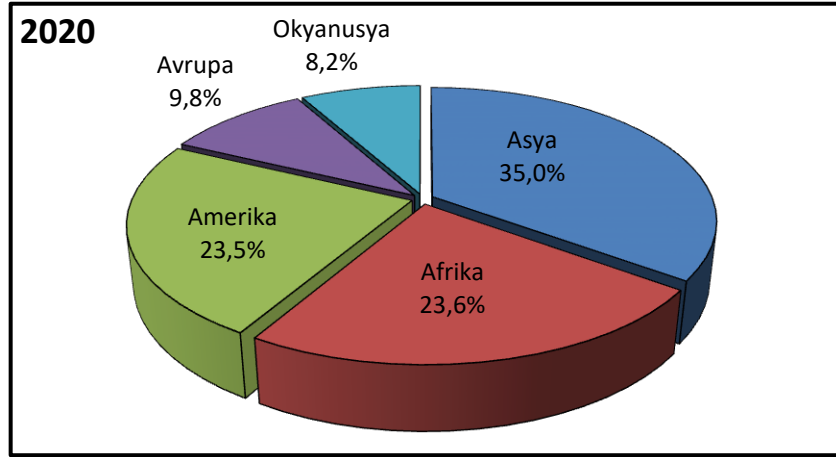
alternatif bir gelir sağlanması bakımından üzerinde durulması gereken bir potansiyeldir. Türkiye gibi köklü zanaat çeşitliliği ve bilgi birikimi olan bir ülke için de bu işgücü fazlası ayrıca önemsenen bir husustur. Burada belirtilmesi gereken bir diğer nokta da ücretsiz işgücü kaynağı olan aile fertleri başta olmak üzere mevsimlik işçiler ya da kendisi için çalışanların kayıt altına alınmasıdır. Sosyal güvenlik hakları, geleceğe yönelik kaygılar, işletme altyapısının iyileştirilmesi gibi hususlar ancak kayıtlı üretici ve üretici haklarının sağlanmasıyla mümkündür. Kadın ve çocuk ağırlıklı kırsal istihdamda ise özellikle bu hususa yoğunlaşılması gerekmektedir. Bunun için de tarımsal örgütlenme özendirilmeli, kadın kooperatiflerine faaliyetleri için birtakım kolaylıklar sağlanmalıdır (Ürünlerini pazarlayabilecekleri alanlar, ulaştırma gibi).

Türkiye'deki mevcut iktisadi şartlar dahilinde özellikle 1980 sonrası yoğunlaşan kırdan kente göçle beraber kırsal kesimde ciddi bir işgücü açığı ortaya çıkmıştır. Hizmet ve sanayi sektöründe çok daha yüksek gelir elde edilebilecek işlerde çalışma isteği, kentsel yaşam koşullarının avantajlarından yararlanma beklentisi ile kırdan kente yönelik bu hareketlilik devam etmektedir. Öte yandan tarımda makineleşme işgücü fazlasını ortaya çıkarmış çoğu işletme daha az sayıda çalışana ihtiyaç duyar hale gelmiştir. Türkiye'de ise henüz tarımsal makineleşme ve akıllı tarım uygulamalarında beklenen seviyeye ulaşamadığından özellikle yılın belli dönemlerinde çok ciddi bir işgücü (Mevsimlik işgücü) beklentisi ortaya çıkmaktadır (Özellikle fındık, çay, pamuk alanlarında). Bununla birlikte tarımsal istihdamda bir diğer temel sorun, artan nüfusa karşın tarımsal iş gücüne nitelikli katılımın yeterince sağlanamamasıdır. Halbuki geçmişte hane halkı sayısı daha fazla olan kırsal kesimde aile fertleri aynı zamanda tarımsal işgücü girdisinin önemli bir kalemını oluşturmaktaydı. Günümüzde de nüfus artışı devam etmekle beraber bu artış tarımsal istihdama yansımamaktadır. Bu da mevcut kırsal kesim işgücü yükünün daha da artmasına, devamında da tarımsal çıktı ihracatlarının yoğunlaşmasına neden olmaktadır. Diğer bir husus ise özel sektör sermaye kaynaklarının tarım sektörünü daha verimli hale getirmeye yönelik harcamalarda kullanılmaması yani tarımsal altyapılara yönlendirilmiyor oluşudur. Oysa sermayenin tarım sektörüne yönlendirilmesi teşvik edilir ve kırsal kesimin sektöre nitelikli işgücü katkısı vermesi sağlanırsa, ülkedeki istihdam sorunu, genel ekonomik etkinlik de artırılmak suretiyle hafifletilebilecektir (Hekimoğlu ve Baş, 2018). Türkiye kırsal kesiminde üreticilerin sermaye sorunu göz önüne alındığında özel sektörün bu noktada öncülük etmesi özendirilmelidir.

2. DÜNYA GENELİNDE TARIM ARAZİSİ VARLIĞI

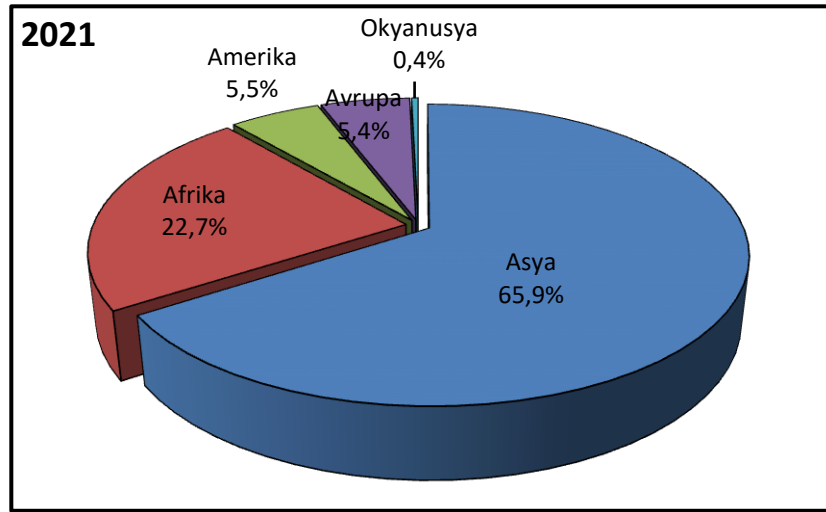
Hızla artan dünya nüfusu beraberinde beslenme sorununu da getirmektedir. Elbette bu beslenme dengeli / sağlıklı beslenme gereğini de yerine getirebilmelidir. Tarım bu noktada hayati bir rol üstlenmekle beraber tarımın tek fonksiyonunun insan besleme olduğu da düşünülmemelidir. Dokuma sanayi için her türlü doğal lif (Pamuk, keten, jüt, ipek, yün gibi), son yıllarda popülaritesi daha da artan enerji / biyoyakıt bitkileri (Kanola, sorgum, aspir gibi), kozmetik sanayine yönelik bitkiler (Lavanta, aloe vera, kına gibi), boya bitkileri (Çivit otu, kökboya, boyacı katırtırnağı gibi), kesme çiçek ve süs bitkileri (Karanfil, gül, lale, kasımpatı gibi) gibi çok sayıda gıda dışı bitki grubu da tarım destekli ortaya konan ürünlerdir. Bu nedenle de tarım üzerindeki baskıyı sadece nüfusun artışı ve bu nüfusun beslenmesi odaklı değerlendirmemek gerekmektedir. İnsan beslenmesi ve gıda dışı pek çok sanayi kolunu (Tekstil, ilaç, kozmetik, deri gibi) destekleyen tarım sektörünün aynı zamanda doğal çevre ve sürdürülebilirlik konularında da önemli bir misyonu vardır. Kimyasal gübrelerin ve ilaçların kullanımı, bilinçsiz toprak işleme, anız yakma, erozyon yanı sıra küresel iklim değişikliği ile tarım topraklarındaki baskı yıldan yıla değil neredeyse günden güne artmaktadır. Bu nedenle sınırlı bir kaynak olan tarım topraklarının korunması hem medeniyetimizin asli unsuru olan tarım hem de bir parçası olduğumuz ekosistem için hayatidir. Her ne kadar son yıllarda topraksız tarım uygulamalarında kayda değer başarılar elde edilmiş olsa da nüfus miktarı ve artış hızı göz önüne alındığında henüz çok yetersiz düzeydedir.

Tarım arazilerinin durumuna bakıldığında 2020 yılı verilerine göre dünya çapında 4.772.427.627 ha. alan tarım arazisi olarak kullanılmaktadır (FAO, 2023). Söz konusu bu değer ise dünya kara yüzölçümünün 1/3'üne karşılık gelmektedir. Tarım alanı olarak değerlendirilen bu 4,7 milyar ha. alanın 1,6 milyar hektarı tarım arazisi, geri kalan 3,1 milyar hektarı da çayır – meralara ayrılmıştır. Kıtalar ölçeğinde ise 1.669.495.008 ha. tarım alanıyla Asya Kıtası dünya tarım alanlarının %35'ine sahiptir (Şekil 1). Burayı 1.124.047.179 ha. alan ve %23,6'lık payıyla Afrika takip etmektedir. Üçüncü sırada Afrika'daki tarım arazisi varlığına yakın bir değer ile 1.123.523.797 ha. alana sahip Amerika kıtası gelmekte ve %23,5'lik payı teşkil etmektedir. Modern tarım tekniklerinin en yaygın olduğu Avrupa'da ise 465.979.352 ha. tarım arazisi bulunmakta ve bu değerle dünya tarım alanlarının %9,8'ini kapsamaktadır. Son olarak da 389.383.290 ha. tarım alanıyla Okyanusya gelmektedir. Mevcut dağılım göz önüne alındığında nüfus miktarlarıyla orantılı bir dağılımın olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 1. 2020 Yılı İtibariyle Tarım Arazilerinin Kıtalaraya Göre Dağılımı, **Kaynak:** FAO, 2023.

Dünya genelindeki tarım arazilerinin dağılımının ardından kırsal kesim nüfusunun kıtalar ölçeğindeki durumuna baktığımızda 2021 yılında toplam 3.417.047.481 kişiden oluşan kırsal nüfusun %65,9 gibi çok büyük bir kısmı (2.252.719.984 kişi) Asya Kıtası'nda yaşamaktadır. Asya'yı sırasıyla Afrika (777.000.214 kişi), Amerika (188.661.159 kişi), Avrupa (185.042.265 kişi) ve Okyanusya (13.623.859 kişi) takip etmektedir (Şekil 2). Kırsal nüfus ve tarım arazisi varlığı karşılaştırıldığında sadece Asya kıtası tarım arazilerinin çok fazla nüfus baskısıyla karşılaştığı anlaşılmaktadır. Afrika'da ise neredeyse dengeli bir durum söz konusuken diğer kıtalarda kırsal nüfusun çok daha geniş tarım arazilerine yayıldığı ve ciddi bir tarımsal baskı oluşturmadığı görülmektedir (Şekil 1 + 2).

Şekil 2. 2021 Yılı İtibariyle Kıtalaraya Göre Kırsal Nüfus Miktarları, **Kaynak:** FAO, 2023.

Tarım arazileri ile ilgili en önemli hususlardan biri şüphesiz arazi parçalılığı ve tarım topraklarının miras yoluyla küçülmesi gelmektedir. Bu da işletmeleri ekonomik olmaktan çıkarmakta, kademe kademe önce köyün, sonra da sırasıyla il ve ülke ekonomisini olumsuz yönde etkilemektedir. Sonuç olarak da devlet eliyle arazi toplulaştırma, kamulaştırma gibi uzun soluklu ve de zorlu bir sürece girilmesini gerektirmektedir. Bu noktada üzerinde durulması gereken asıl konu da bir tarım arazisi parçasının ekonomik manada büyüklüğünün ne kadar olması gerektiği hususudur. Bir tarım arazisinin asgari büyüklüğü yetiştirilen ürüne ve coğrafi şartlara göre değişmektedir. Konuyu Türkiye özelinden inceleyecek olursak; 7 Şubat 2019 tarihli 30679 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan "Arazi Toplulaştırması ve Tarla İçi Geliştirme Hizmetleri Uygulama Yönetmeliği" kapsamında Madde - 4'te asgari tarımsal arazi büyüklüğü tanımlanmıştır. Buna göre; "Asgari tarımsal arazi büyüklüğü: Üretim faaliyet ve girdileri rasyonel ve ekonomik olarak kullanıldığı takdirde, bir tarımsal arazide elde edilen verimliliğin, söz konusu tarımsal arazinin daha fazla küçülmesi hâlinde elde edilemeyeceği Tarım ve Orman Bakanlığınca belirlenen en küçük tarımsal parsel büyüklüğü" şeklinde tarif edilmiştir. Tarım ve Orman Bakanlığı'nın belirlediği asgari tarım arazisi ise mutlak tarım arazileri, marjinal tarım arazileri ve özel ürün arazilerinde 2 ha., dikili tarım arazilerinde 0,5 ha., örtüaltı tarımı yapılan arazilerde 0,3 hektardan küçük olmayacaktır. Elbette bahis

konusu büyüklükler yöreden yöreye değişmektedir. Örneğin; Antalya – Manavgat'ta kuru tarım arazisinde asgari büyüklük 14 ha., sulu tarım 6,5 ha. iken Bolu – Gerede'de kuru tarım arazisi 19,5 ha., sulu tarım ise 9,5 ha.'dır¹. Fakat Türkiye'de arazilerin çoğu ekonomik büyüklükten uzak, miras yoluyla fazlaca parçalanmış, çoğunda da veraset işlemleri yapılmadığından işletmelerin ekonomiye kazandırılmasında sorun yaşanmaktadır (Kiralamak, tarım desteklerinden yararlanmak gibi).

Tablo 1. 2020 Yılı Verilerine Göre Ülkelerin Toplam Tarım Alanı ve Kişi Başına Düşen Tarım Arazileri Varlığı

Ülkeler	Toplam Tarım Alanı (000 ha.)	Kişi Başına Düşen Tarım Arazisi (ha.)	Ülkeler	Toplam Tarım Alanı (000 ha.)	Kişi Başına Düşen Tarım Arazisi (ha.)
Kanada	59.304	1,0	Meksika	97.138	0,16
Ukrayna	41.892	0,74	Almanya	18.314	0,14
Bulgaristan	5.047	0,50	Pakistan	36.723	0,13
Polonya	14.682	0,29	Özbekistan	25.682	0,12
Fransa	28.554	0,26	İtalya	13.029	0,11
Brezilya	236.879	0,26	Peru	24.478	0,11
İspanya	26.143	0,24	Yeni Zelanda	10.154	0,10
Türkiye	37.762	0,23	Endonezya	62.300	0,09
G. Afrika	96.341	0,20	Hollanda	1.814	0,06
Dünya Ort.	4.772.427	0,17	İsrail	646	0,04
Ermenistan	2.044	0,16	Mısır	3.971	0,03

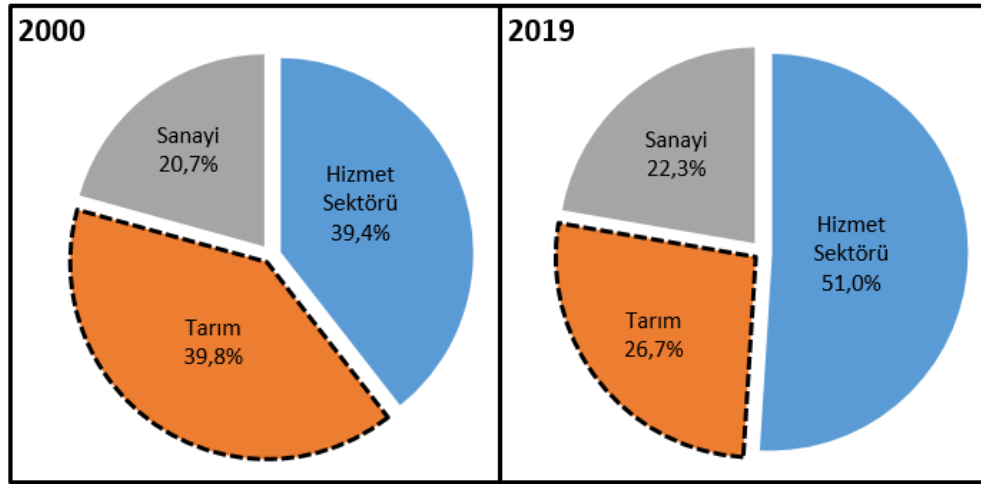
Kaynak: URL2; FAO, 2023.

Nüfus ve tarım arazisi ilişkisi noktasında ülkeler ölçeğindeki duruma baktığımızda da dünya genelinde 2020 yılında 4.7 milyar ha. tarım alanından kişi başına 0,17 ha. tarım arazisi düşmektedir (Tablo 1). Aynı yıl geniş tarım arazisi varlığına karşın (59,3 milyon ha.), çoğu ülkeye kıyasla düşük nüfuslu olan Kanada'da bu oran 1 ha., Ukrayna'da 0,74 ha. ve Bulgaristan'da 0,50 ha.'dır. Polonya, Fransa, Brezilya ve İspanya'nın da kişi başına düşen tarım arazisi varlığı dünya ortalamasının üstündedir. Özellikle de Brezilya'nın 236,8 milyon ha. tarım arazisi varlığına karşılık kişi başına düşen tarım alanı bakımından Bulgaristan'ın bile gerisinde olması dikkat çekicidir. Aynı yıl Türkiye'de kişi başına düşen tarım arazisi 0,23 ha. olup tarımda oldukça ileri olan ülkeleri (Hollanda, Almanya gibi) geçmiştir. Türkiye'de, 2008 yılında ortalama hane halkı büyüklüğünün 4 kişi, 2020'de de 3,30 olduğu düşünüldüğünde bu anlamda bir gerileme süreci içinde olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre de 2020'de ortalama bir haneye düşen tarım işletmesi 0,76 olmaktadır ki buda azımsanmayacak bir büyüklük olsa da iktisadi manada tartışmaya açık bir büyüklüktür. İşletmelerin asgari büyüklüğü yanı sıra bu işletmelerde uygulanan tarımsal metotlar, üzerinde durulması gereken bir noktadır. Yine tablo 1'e bakıldığında Almanya, İtalya, Yeni Zelanda, Hollanda ve İsrail gibi ülkelerde kişi başına ve ortalama hane başına düşen tarım arazileri çok düşük olmakla beraber birim alandan en yüksek ürünü elde etmeleriyle dünya tarımsal üretimine yön veren ülkeler arasında yer almaları da dikkat çekici bir husustur.

3. DÜNYA GENELİNDE TARIMSAL İSTİHDAM

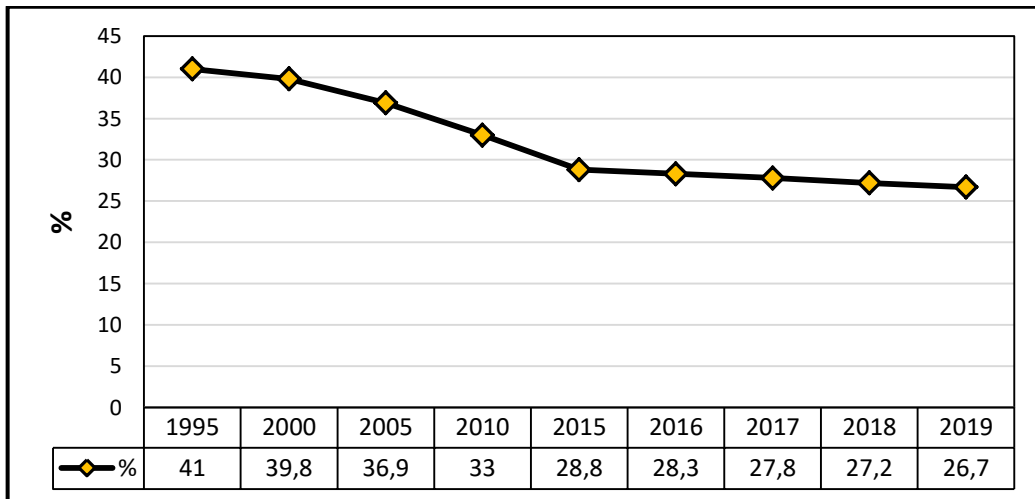
Tarım alanındaki istihdam yıldan yıla azalma gösterse de hala sanayi alanından daha fazla istihdam yaratmasıyla dikkat çekmektedir. Sektörlere göre istihdamı 2000 ve 2019 yılları arasında karşılaştırdığımızda tarım ve hizmet sektöründe ciddi değişimlerin yaşandığı görülmektedir (Şekil 3). Sanayi alanındaki istihdamda ise oransal manada ciddi bir değişim olmamıştır. 2000'de istihdam edilen nüfusun %40'a yakını tarım alanında faaliyet göstermiş, söz konusu oranla hizmet sektörü ile hemen hemen aynı oransal payı oluşturmuştur. Fakat aradan geçen 20 yıla yakın sürede tarımın payı %26,7'e gerilemiş (884,3 milyon kişi, bunun da 324 milyonu kadın), hizmet sektörü ise tüm dünya istihdamının yarısından fazlasını oluşturmuştur. Bunda da 2000'lerden itibaren hizmet sektörünün çok daha çeşitli bir yapı kazanması, en önemlisi de turizm sektörünün küresel çapta gelişmesi etkili olmuştur. Burada yeri gelmişken turizm konusuyla ilgili 2 noktaya dikkat çekilmesi gerekmektedir. Bunlardan ilki son yıllarda çok daha üzerinde durulur hale gelen kırsal turizm, agro-turizm / tarım turizmi faaliyetlerinin doğrudan doğruya tarım temelli gelişen, hem turizm (Hizmet) hem de tarımın kesişme noktası olmasıdır. Diğer bir husus da şekil 3'te gösterilen sektörler göre istihdam durumunun 2019'un sonunda ortaya çıkan ve kısa sürede tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 salgınından çok ciddi ölçüde etkilenmesinden hareketle ciddi değişimlerin olduğunu söyleyebiliriz. Yaklaşık 2 yıllık bir süreci kapsayan salgın döneminde tüm dünya sanayi ve turizm alanında ciddi bir resesyon sürecine girmesine rağmen en garanti sektör olarak tarım ortaya çıkmış ve pek çok kişi kendi ihtiyacına yönelik olsa bile bitkisel üretim başta olmak üzere tarımsal faaliyetlere / kırsal kesim etkinliklerine yönelmiştir.

¹ İlgili mevzuat için bkz. URL 1.

Şekil 3. 2000 – 2019 Yıllarında Dünya genelinde İstihdam Edilen Nüfusun Sektörlere Göre Dağılımı **Kaynak:** URL2

Tarım alanındaki nüfusun gerileme hızına baktığımızda kabaca her 5 yılda %2'lik bir gerileme seyri söz konusu olmuştur. 1995'te toplam istihdamın %41'ini oluşturan tarım sektörü, 2005'te %36,9'a, 2015'te %28,8'e, 2018'de %27,2'ye ve 2019'da da %26,7'e kadar gerilemiştir (Şekil 4). Dünya tarımsal üretiminin önemli bir dilimini oluşturan AB ülkeleri, ABD ve Çin'de ileri tarım teknolojilerinin yaygınlaşmaya başlamasıyla beraber bu alanda daha az istihdam ortaya çıkmaya başlamıştır. İronik bir şekilde ileri teknoloji (Tarımda makineleşme, akıllı tarım, dijital tarım gibi) uygulamalarıyla birim alanda kısa sürede çok daha fazla ürün elde edilebiliyorken, diğer taraftan işgücünün ucuz olduğu ülkelerde, küresel çapta söz sahibi olan büyük tarım işletmeleri arazi kiralama yoluyla yoğun tarım faaliyetlerini sürdürmektedirler. Örneğin; yoğun bir işgücü gerektiren kesme çiçek yetiştiriciliği için Hollanda başta olmak üzere pek çok Avrupa ülkesi Kenya, Ekvador ve Kolombiya'da arazi kiralayarak kesme çiçek yetiştiriciliği yapmakta ve buradaki ekolojik avantajlar yanı sıra ucuz işgücünden faydalanmaktadır. Benzer şekilde kendi ülkelerinde ekonomik bir şekilde yetiştirme olanağı bulunmayan kakao, kahve, muz ve çeşitli baharat bitkileri gibi ürünlere yönelik ABD, Kanada, İspanya, İtalya, Almanya ve Hollanda gibi ülkelerin Güney Amerika ve Afrika'daki plantasyonları / kiralık tarım arazileri için de geçerlidir.

Şekil 4. Seçilmiş Yıllar İtibariyle Dünya Genelinde Tarım Alanında İstihdam Edilen Nüfusun Oransal Değerleri, **Kaynak:** URL2

Tarımsal istihdamı ülkeler ölçeğinde detaylandırarak olursak 2019 yılı itibariyle Burundi %86,2, Somali %80,3 ve Malavi %76,3 ile bu anlamda dünya genelindeki ilk 3 ülke olmuştur (Tablo 2). Aynı yıl dünya ortalaması %26,7, sınırlı tarım arazisine karşılık tarımda ileri teknolojilerden çok fazla yararlanan Hollanda'da %2'dir. Burada dikkat çeken husus nüfusu fazla fakat tarımda hala ekstansif yöntemlerin uygulandığı ülkelerde tarım alanındaki istihdamın dikkat çekici ölçüde fazla olduğudur. Bu gruptaki ülkeler aynı zamanda kişi başına düşen milli gelir ve toplumsal refah seviyesi bakımından da ekseriyetle alt sıralarda olan ülkelerdir. Tablo 2'de gösterilen ve tarımda en fazla istihdamı bulunan ülkelere Burundi, dünyanın en fakir ve de açlık endeksine göre (2014 yılı) son sırada yer alan ülkedir. Etiyopya (%66,6) ve Angola (%50,7)'da da istihdam edilen nüfusun yarısından fazlası tarım sektöründe çalışmaktadır. Tacikistan

(%44,7), Hindistan (%42,6), Bangladeş (%38,3), Gürcistan (%38,1) ve Azerbaycan (%36)'ın da azımsanmayacak seviyelerde tarımsal istihdamları bulunmaktadır (Tablo 2). Aynı yıl %18,1'lik tarımsal istihdamıyla Türkiye, dünya ortalamasının oldukça altında kalmıştır. Tarımdaki entansifleşmeye bağlı olarak ise bu alandaki istihdam hem azalmakta hem de istihdam edilen kitle dünya genelindekinin aksine daha kalifiye elemanlardan oluşmaktadır. Bu duruma en tipik örnekler ise Hollanda (%2), Kanada (%1,5), Yeni Zelanda (%5,8)'dır. İtalya, Portekiz, Belçika, Almanya ve BK'nin de yakın zamanda ileri teknoloji tarım uygulamalarını ülkelerinde daha da yaygın hale getirdiklerinde benzer durum bu ülkeler için de söz konusu olup tarımsal istihdamları daha da azalacaktır.

Tablo 2. Ülkelerin Toplam İstihdamı İçerisinde Tarım Sektörünün Payları (2019)

Ülkeler	Oran (%)	Ülkeler	Oran (%)
Burundi	86,2	Türkiye	18,1
Somali	80,3	İran	17,3
Malavi	76,3	Libya	16,4
Etiyopya	66,6	Meksika	12,5
Angola	50,7	Polonya	9,1
Tacikistan	44,7	Bulgaristan	6,6
Hindistan	42,6	Yeni Zelanda	5,8
Bangladeş	38,3	Rusya Fed.	5,8
Gürcistan	38,1	Portekiz	5,5
Azerbaycan	36,0	İtalya	3,8
Endonezya	28,5	Ürdün	2,4
Dünya Ort.	26,7	Hollanda	2,0
Mısır	20,6	Kanada	1,5

Kaynak: URL2

4. TARIMSAL İSTİHDAMDA KATMA DEĞER

Tarım, günümüzde her ne kadar çok geniş bir kitleye istihdam sağlasa ve de pek çok kişi her şeye rağmen (!) bu sektörden geçimini sağlamaya devam ediyorsa da sektörün hizmet ve endüstri sektörlerine kıyasla ciddi handikapları bulunmaktadır. Bunların başında tarım sektörünün sabit ve de net bir getirisinin çok belli olmaması ya da çok çabuk değişmesi gelmektedir. Tarımsal üretimde dış politikadan sözleşmeli üretime, doğal afetlerden (İklim krizi gibi) çiftçinin sermaye birikime değin pek çok husustan kolayca etkilenabiliyor olması tarım işçilerini diğer sektörlerle yönlendiren hususlardan birkaçıdır. Ayrıca tarımın ücretli işçilere 12 ay boyunca düzenli gelir sağlamıyor olması da işçi boyutuyla caydırıcı bir husustur. İşletme sahiplerinin de tarımın pek çok girdisini (Gübre, çeşitli kimyasallar, tarım alet ve makineleri, enerji maliyetleri gibi) karşıladıktan sonra işçi maliyetlerini karşılamak da çoğu zaman zorlayıcı olmaktadır. Bu noktada aile fertleri devreye girmekte, çoğu zaman da ücretsiz çalıştırılan ve herhangi bir sosyal güvencesi olmayan aile fertleri her ne kadar işgücü bakımından işletmeye avantaj sağlasa da kayıt dışı olmaları (Özellikle kadın ve çocukların) sadece tarım sektörü için değil ülke ekonomisi için önemli bir problemdir. Elbette sıralanan bu durum ekseriyetle az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin tarım sektörlerinde karşılaşılan hususlardır. Gelişmiş ülkelerde ise sektör için çok daha farklı şartlar söz konusudur.

Tablo 3. Seçilmiş Ülkelerin Tarım Sektöründe Yıllık Ortalama Nominal Saatlik İşçi Maliyetleri

Ülkeler	Yıl	Dolar (\$)
Yeni Zelanda	2020	18,3
Kanada	2021	18,2
İsrail	2020	15,5
Rusya Fed.	2019	3,6
Belarus	2018	2,5
Ukrayna	2018	2,2
Azerbaycan	2021	2,1
Brezilya	2019	2,1
Moldova	2020	2,1
Ermenistan	2018	1,7
Peru	2020	1,2
Gürcistan	2019	1,1

Kaynak: URL3

Tarım sektörünün ülkeler ölçeğinde günlük ve yıllık getirilerini incelediğimizde gelişmiş, gelişmekte ve az gelişmiş ülkelerden örneklerin sıralandığı tablo 3'te görüldüğü üzere bu defa istihdam durumunun neredeyse tam tersi bir sıralama karşımıza çıkmaktadır. Toplam istihdam içerisinde tarım sektörü istihdamı ile alt sırada yer alan ülkelerin işçi ödemeleri noktasında bu defa üst sıralarda yer aldığı görülmektedir. Başka bir ifadeyle gelişmiş olan ülkelerin tarım sektöründe istihdamları az, buna karşılık tarımsal işgücü ödemelerinin fazla olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre işçilere yapılan nominal (Nakdi) ücretlerin gelişmiş

ülkelerde oldukça yüksek olduğu ve tarımsal işçilerin faaliyetten tatminkar bir kazanç sağladıkları anlaşılmaktadır. Bu gibi ülkelerde ileri teknolojilere bağlı tarımsal istihdamın sınırlı, öte yandan diğer sektörlerin de fazlaca gelişmiş olmasından kaynaklı işgücünün tarım dışı alanlara yönelmesi ücretleri yukarı çeken faktörlerdir. Tarımsal istihdamı sınırlı buna karşılık entansif tarımın geliştiği ülkelerden Yeni Zelanda'da işçi başına 18,3 \$, Kanada'da 18,2 \$ ve İsrail'de de 15,5 \$ gibi tatminkar ödemeler yapılmıştır (Tablo 3). Tarımın ülke ekonomisinde çok önemli bir yer işgal ettiği Ukrayna'da 2,2 \$ olan saatlik nominal ücret, benzer şekilde tarımın çok önemli bir yer işgal ettiği Brezilya'da da 2,1 \$ olarak gerçekleşmiştir. Ermenistan (1,7 \$), Gürcistan (1,1 \$) ve Peru (1,2 \$) gibi tarımda fazla gelişmemiş ülkelerde ise işçiler saatlik 2 \$'ın altında çalışmaktadır. Ülkelerin kendi özelindeki ekonomileri dahilinde nominal ücretlerin satın alma gücü yani reel ücret boyutu ise başlı başına bir araştırma konusudur. Özellikle tarımsal girdi maliyetlerinin oldukça yüksek ve de dengesiz bir gelişim seyrettiği ülkelerde tarım işçileri ücretleri çoğu zaman yeterli olamadığı gibi bu gruptaki işçileri ek iş yapmaya yöneltmektedir. Ayrıca tarımsal işgücüne yılın 12 ayı ihtiyaç duyulmadığı için bu alanda faaliyet gösterenlerin yıllık kazançlarının salt tarım ücretleriyle hesaplamak yanlış olacaktır. Öte yandan çoğu ülke için sınırlı da olsa büyük ölçekli, ihracata yönelik üretim yapan işletmelerde ise faaliyet salt tarım odaklı gelişmekte ve daimi işçilerle süreç devam ettirilmektedir.

Tablo 4. 2019 Yılı Verilerine Göre Seçilmiş Ülkelerde İşçi Başına Tarımsal Katma Değer

Ülkeler	Dolar (\$)	Ülkeler	Dolar (\$)
Norveç	108.139	Türkiye	12.336
ABD	100.061	İran	10.739
İsveç	83.760	Ermenistan	6.135
Belçika	57.330	Meksika	5.893
Birleşik Krallık	55.829	Panama	5.749
İspanya	43.005	Gabon	5.277
Çekya	32.342	Dünya Ort.	4.035
Avusturya	29.518	Filipinler	3.530
AB Ort.	25.475	Fas	3.379
Uruguay	24.098	Pakistan	2.634
Slovenya	22.597	Botsvana	1.880
G. Kore	20.572	Kenya	1.795
Japonya	17.763	Tanzanya	868
Yunanistan	17.730	Etiyopya	804
Katar	16.455	Malavi	329
Portekiz	15.864	Burundi	234

Kaynak: URL6

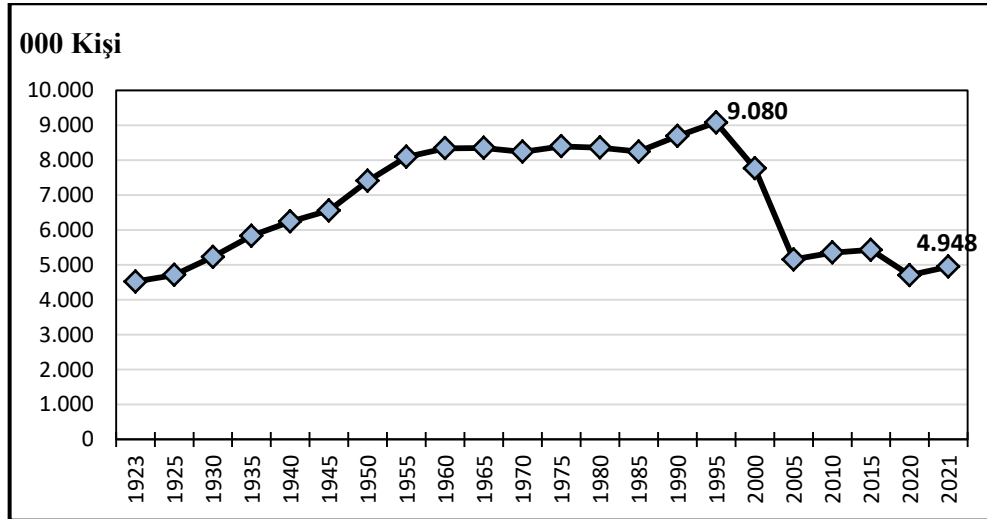
Tarımsal istihdama dahil olan çalışanların tarımsal katma değer durumuna baktığımızda yine gelişmiş, gelişmekte ve az gelişmiş ülkeler arasında kayda değer bir uçurum olduğu görülmektedir. Burada işçi başına tarımsal katma değerden kasıt; toplam tarımsal katma değer tarımda istihdam edilen kişi sayısına bölünmesiyle hesaplanır. Gelişmiş ülkelerde tarımsal istihdam çok düşük buna karşılık tarımsal çıktı çok yüksek ve de pazar değeri yüksek ürünlerden oluştuğundan işçi başına tarımsal katma değer çok yüksek değerdedir. Dünyanın en gelişmiş ülkelerinden Norveç'te 2019 yılında işçi başına 108.139 \$ katma değer sağlanmıştır (Tablo 4). Buna çok yakın bir değer ABD'de de gerçekleştiği ve aynı yıl işçi başına 100 bin \$'ın üzerinde katma değer sağlandığı görülmektedir. İsveç (83.760 \$), Belçika (57.330 \$) ve BK (55.829 \$)'de de 50 bin doların üzerinde tarımsal katma değer elde edilmiştir. Aynı yıl dünya ortalamasının 4.035 \$, AB ortalamasının da 25.475 \$ olduğu göz önüne alındığında bazı gelişmiş ülkelerin işçi başına tarımsal katma değerinin boyutları daha net anlaşılmaktadır. Tarımsal faaliyetler bakımından coğrafi şartlar açısından pek çok dezavantaja sahip olan Norveç, İsveç, BK, Belçika gibi ülkelerin coğrafi şartlar bakımından çok daha avantajlı olan ülkelerin birkaç katı tarımsal katma değer elde etmeleri başarılı tarım teknikleri ve politikalarına, bilinçli çiftçi nüfusuna bağlı gelişmiştir. Tarımsal istihdam bakımından dünya genelinde ilk sıralarda yer alan Burundi, Malavi ve Etiyopya gibi ülkeler ise kişi başına tarımsal katma değerde listenin en alt sıralarında yer almışlardır (Tablo 4). Bahis konusu ülkelerde kişi başına tarımsal katma değer 1.000 \$'ı dahi bulamamıştır. Türkiye ise 2019 yılı kişi başına tarımsal katma değer bakımından 12.336 \$ ile Avrupa ülkeleri arasında son sıralarda, buna karşılık dünya ortalamasının da 3 katından fazla bir değere sahiptir.

Bu noktada vurgulanması gereken asıl nokta tarımın, geri kalmış ülkelerin hakim iktisadi faaliyeti olarak ortaya çıkan algının yanlış olduğudur. Gelişmiş ülkeler için de tarımın hala hayati bir sektör olduğu, sektörün tatminkar ve gelişmiş olduğu açıktır. Tarımın son birkaç yılda şiddetini daha da artıran küresel iklim değişikliği ve birkaç yıl tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 salgınıyla önemi daha da artmıştır. Öte yandan insanların artan ve çeşitlenen ihtiyaçları, daha çok insanın beklentilerinin rahat bir şekilde

karşılanması noktasında tarım önemli bir istihdam sahası olarak da üzerinde hassasiyetle durulması gereken bir sektör olarak önemini koruyacaktır.

5. TARIMSAL İSTİHDAMIN TÜRKİYE'DEKİ DURUMU

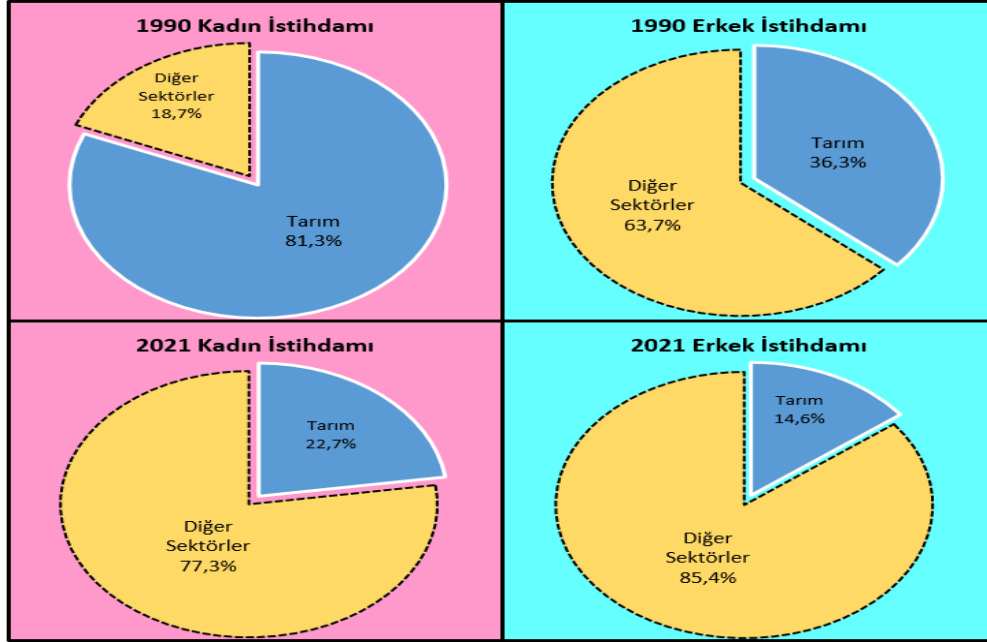
Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı İmparatorluğu'ndan ekonomisi çok büyük ölçüde tarım temelli bir iktisadi yapı devralmıştır. Devralınan bu tarım ekonomisi mirası da fazlaca gelişmiş, dönemi için modern bir tarımsal yapı da değildi. Cumhuriyet Dönemi kurucu hükümetleri ise halkın çok büyük bir kısmının geçimini sağladığı, mevcut sınırlı imalat sanayinin de büyük ölçüde tarıma bağlı olarak faaliyetini sürdürdüğü (Dokuma sanayi gibi) bu sektöre büyük önem vermişlerdir. Türkiye'nin coğrafi şartlar açısından tarımsal faaliyetler için çok avantajlı olması, tarıma verilen desteklemeler ile Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan 1950'lerin ortalarına değin tarım alanındaki istihdam düzenli ve hızlı bir şekilde artmıştır. İlk olarak 1923 yılındaki duruma baktığımızda Türkiye'de toplam 5 milyon kişi istihdam edilmiş, bunun da %90'ı (4,5 milyon kişi) tarım (Ormancılık, avcılık, balıkçılık dahil) sektöründe istihdam edilmiştir. Bu büyük yüzdelik dilim çok uzun süre korunmuş, 1930'da %87,5, 1945'te %85,4 ve 1955'te de %77,2 olarak gerçekleşmiştir. 1950'lerin ikinci yarısından itibaren tarım alanında istihdam edilen kişi sayısı 1985'e değin belli bir aralıkta kalmış, 1995'te 9 milyonu aşan sayı, 1996 yılında cumhuriyet tarihinin en yüksek seviyesine ulaşmış ve 9.259.000 kişi olmuştur. 1995 yılında toplam 20,5 milyon kişiden oluşan istihdamın %44'ü tarım sektöründe varlık göstermiştir. Şekil 5'te dikkat çekileceği üzere 1995'ten itibaren tarım sektöründe istihdam edilen kişi sayısı çok keskin bir şekilde düşmüş, 2000'de 7,7 milyon, 2005'te de 5,1 milyon kişiye inmiştir. Halbuki burada mevzubahis gerileme istihdam edilen kişi sayısında değil ilk olarak 1984 yılında kurulmaya başlayan ve günümüzde 30'a yükselmiş olan "Büyükşehir Belediyesi" uygulamasından kaynaklanmaktadır. Söz konusu uygulamayla Büyükşehir Belediyeleri sınırlarının tüm ili kapsayacak şekilde düzenlenmesiyle köyler, mahalle statüsüne alınmış ve buradaki halk da kırsal nüfus kapsamından çıkartılmıştır. Son yıllarda Büyükşehir Belediyesi bünyesindeki köylerin durumu tartışmalı bir hal aldığından "Kırsal Mahalle" olarak yeniden düzenlenmesine yönelik birtakım çalışmalar söz konusuysa da henüz buradaki faaliyetler ve idari mekanizma kamuoyunda netlik kazanmış değildir (Sertkaya Doğan ve Şahin, 2021: 43). Mevcut uygulamadan hareketle tarım sektörü istihdamına baktığımızda ise 2005'ten 2015'e sınırlı bir artış (%5,3) yaşanmışsa da 2020'de Covid-19'un etkisiyle 4,7 milyon kişiye inmiş, 2021'de ise yeniden artarak 5 milyon kişiye yaklaşmıştır (Şekil 5). Söz konusu Büyükşehir Yasası ve genel manada tarım sektöründe diğer sektörlerdeki gibi gelişimin yaşanmamasıyla 2000'de dahi toplam istihdamın %47,8 olan oran, 2020'de %17,7'ye, 2021'de de %17,2'ye kadar gerilemiştir. Buna göre de Türkiye'de istihdam edilen her 5 kişiden 1'ini dahi bulmayan bir oran tarım alanında istihdam edilir hale gelmiştir.

Şekil 5. Cumhuriyet Dönemi Tarımda İstihdam Edilen Kişi Sayılarındaki Değişim (15 Yaş ve üzeri) **Kaynak:** TÜİK, 2022.

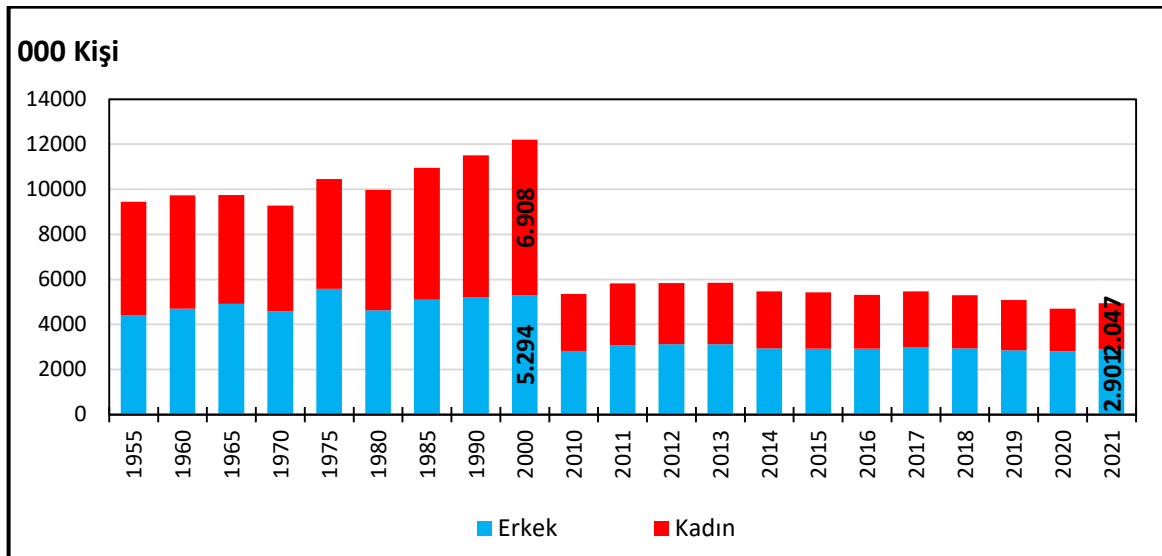
Tarım sektörü istihdamının kadın – erkek değerlerine baktığımızda kadınların geçmişten beri tarım sektöründe kayda değer bir istihdam oranları olduğu ve tarımsal işgücünün ana kaynağını kadınların oluşturduğu görülmektedir. Durumu 1990 ve 2021 yılları özelinde detaylandırmak gerekirse 1990 yılında Türkiye'de istihdam edilen tüm kadınların %81,3 gibi çok büyük bir kısmı tarım sektöründe istihdam edilmişken, bu oran 2021'e gelindiğinde %22,7'e gerilemiştir (Şekil 6). Burada belirtilmesi gereken önemli bir konu da tarımsal işletmelerde çoğu zaman aile fertleri özellikle kadın ve çocuklar kayıt dışı işgücünü

oluşturmaktadırlar. Bu nedenle esasında pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de tarım alanındaki kadın işgücünün resmi istatistiklere konu olandan çok daha fazladır. Şekil 6’da görüldüğü üzere toplam erkek istihdamının sınırlı bir kesimi tarım sektöründe faaliyet göstermektedir. 1990 yılında istihdam edilen erkek nüfusunun %36,3’ü, 2021’de ise sadece %14,6’sı tarım sektöründe yer almaktadır. Genel olarak erkeklerin farklı mesleklerde çalışmak üzere daha fazla hareketlilik göstermeleri, kadınların ise kırsal kesimdeki yerlerini koruma ve zirai faaliyetleri sürdürme eğilimleri tarım sektöründeki kadın – erkek istihdamında böyle farklı bir oransal durum ortaya çıkmaktadır.

Şekil 6. Türkiye’de 1990 ve 2021 Yıllarında Kadın Erkek İstihdamında Tarım Sektörünün Payı, **Kaynak:** TÜİK, 2022.

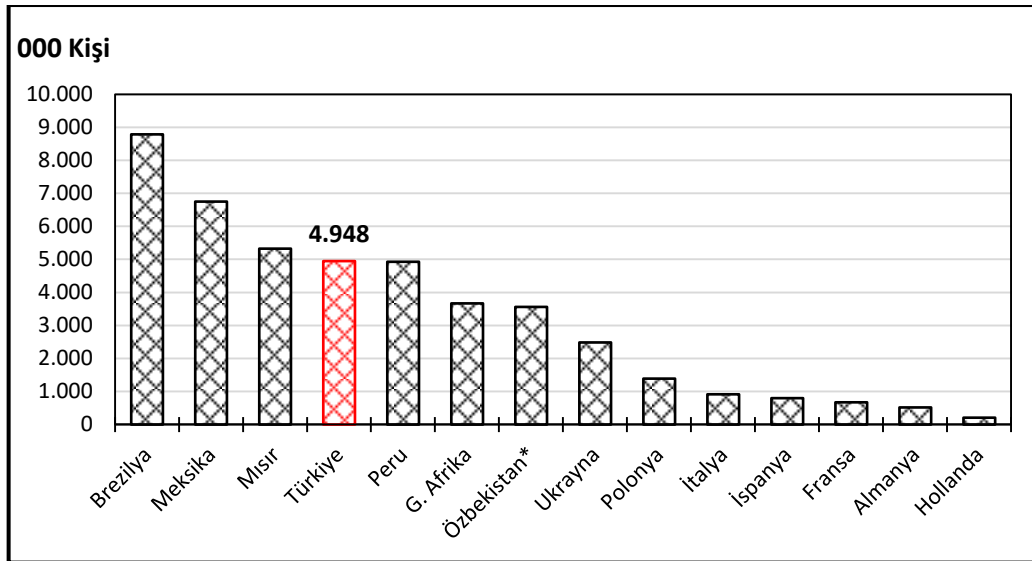
Türkiye’de, 1955’ten 2021 yılına kadar tarım sektöründe istihdam edilen kadın erkek sayılarına baktığımızda 2000’lere değin istisna birkaç yıl dışında genel olarak tarım sektöründe istihdam edilen kadın sayısı erkek sayısından fazla olmuştur (Şekil 7). Büyükşehir Belediyesi yasası öncesindeki son verilere göre 2000’de 5,2 milyon erkek, 6,9 milyon kadın tarım sektöründe istihdam edilmiştir. Sonrasında ise kırsal kesim nüfusu ve buradaki idari yapılanmada ciddi bir dönüşüm yaşanmıştır. 2010 – 2021 yılları arasında toplam istihdam 6 milyon kişinin altında kalmış, kadın ve erkek istihdamında hemen her yıl ortalama 500 bin ila 1 milyon arasında erkek, kadın istihdamından fazla olmuştur. 2010’da 2,5 milyon kadın istihdamına karşılık 2,8 milyon erkek, 2016’da 2,3 milyon kadına karşılık 2,9 milyon erkek ve son olarak 2021’de de 2 milyon kadına karşılık 2,9 milyon erkek tarım sektöründe istihdam edilmiştir.

Şekil 7. 1955 – 2021 Yılları Arasında Türkiye’de Cinsiyete Göre Tarımda İstihdam Edilen Kişi Sayısı

Kaynak: URL3; TÜİK, 2013.

Türkiye'nin 2021 yılı itibariyle 5 milyona yaklaşan istihdamı ile tarımın istihdamdaki payı %17,2 olmuştur. Aynı yıl nüfus miktarı ve yoğunluğu ile dikkat çeken Endonezya'da 39,5 milyon kişi tarımda istihdam edilmiş ve toplam istihdam içinde %29 gibi azımsanmayacak bir dilimi oluşturmuştur. Endonezya, dünya palm / palmye yağının en büyük tedarikçisi olup küresel bitkisel yağ ihracatının da yaklaşık 1/3'ünü sağlamaktadır (URL 4). Ülkede sadece palm yağı üretiminin ziraatından endüstriyel aşamasına değin 17 milyonu aşkın kişi istihdam edilmektedir. Pakistan'da ise 2021'de 22,8 milyon kişilik istihdamla sektörün %37,1'lik bir payı bulunmaktadır. Ormancılık faaliyetleri yanı sıra orman alanlarından soya fasulyesi yetiştiriciliği başta olmak üzere tarıma kazandırılan çok geniş sahalarla tarımsal faaliyetlerin yoğunlaştığı Brezilya'da tarımın istihdamdaki payı %9,6 olup 8,7 milyon kişi bu alanda faaliyet göstermiştir (URL 3). Türkiye'nin tarımsal istihdamla ilgili seçilmiş ülkelerle mukayesesi yapacak olduğumuzda tarım sektöründe 5,3 milyon kişinin çalıştığı Mısır'ın ardında yer almaktadır. Esasında Mısır, geniş yüzölçümüne karşılık sadece Nil Vadisi boyunca zirai faaliyetlerin yapılabilirdiği ve kişi başına sadece 0,03 ha. tarım arazisinin düştüğü bir ülke olmakla beraber bu alanda kayda değer bir istihdam miktarı ve oranı (%20,3) bulunmaktadır. Peru'da istihdam sayısı bakımından Türkiye'ye yakın olup (4,9 milyon kişi) tarım sektörünün payı (%27,7) bakımından Türkiye'nin oldukça önündedir. Tarımın ülke ekonomisinde çok önemli bir yeri bulunan Ukrayna'da 2,4 milyon kişi istihdam edilmiş olup sektörün payı %15,4'tür. Tarımda gelişmiş olan Avrupa ülkelerinin ise tarımdaki istihdamları çok daha düşük olup İtalya'da 913 bin kişi, İspanya'da 803 bin kişi, Fransa'da 676 bin kişi, Almanya'da 517 bin kişi, Hollanda'da da 205 bin kişidir (Şekil 8). Tarımda oldukça ileri teknolojiler kullanan fakat faal nüfus miktarlarının sınırlı olmasından kaynaklı kimi ülkelerde ise tarım sektöründeki istihdam çok daha düşük seviyelerdedir. Örneğin; Yeni Zelanda'da 169 bin kişi, İsrail'de 30 bin kişi ve Belçika'da 45 bin kişi (URL 3). Sonuç itibariyle de genel manada gelişmiş ülkelerin tarımsal istihdamları düşük, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ise aksine tarımsal istihdamın fazla olduğu anlaşılmaktadır. Buna karşılık tarımsal istihdamı sınırlı olan ülkelerin tarımsal katma değerlerinin çok daha yüksek olması ise sektörün diğer altyapısal gelişmişliği ile ilgilidir.

Şekil 8. 2021 Yılı İtibariyle Seçilmiş Ülkelerin Tarım Sektöründe İstihdam Edilen Kişi Sayıları, **Kaynak:** URL3
*Özbekistan verisi 2020 yılına aittir.

Dünya genelinde farklı sosyo-ekonomik şartlar sunan ülkeleri sıraladığımız Tablo 5'e bakıldığında tarımsal istihdam ile ilgili dikkat çekici durumlar ortaya çıkmıştır. Örneğin; işgücüne katılma oranının yüksek olduğu ekonomik bakımdan fazla gelişmemiş olan kimi ülkelerde tarımın payı oldukça yüksekken (Etiyopya ve Pakistan gibi), bir kısmında ise oldukça düşüktür (Meksika, Brezilya ve Peru gibi). Alışlageldiği üzere gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelerde tarımsal istihdam nispeten diğer sektörler göre fazladır. Fakat 2021 yılı verilerine göre düzenlenen Tablo 5'te görüldüğü üzere Brezilya, Peru, Kırgızistan, Ürdün gibi ülkelerde toplam istihdama katılma oranına kıyasla tarımsal istihdam oranı oldukça düşüktür. Güney Afrika ve Mısır ise gelişmekte olan ülkeler içerisindeyken son yıllarda yaşanan iktisadi ve siyasi çalkantılarla gelişim hızları düşmüştür. Bu sebeple genel istihdama katılım ve tarımsal istihdamlarında belli bir denge bulunmaktadır. Bununla birlikte gelişmiş olan ülkelerde beklendiği gibi genel olarak istihdama katılım oldukça yüksek fakat tarımsal istihdam oldukça sınırlıdır. Yeni Zelanda, İspanya, İtalya, Fransa, Hollanda, Kanada, Almanya ve İsrail bu duruma en tipik örneklerdendir. Polonya ve Bulgaristan'da AB müzakere süreci ve sonrasındaki tam üyelikleriyle gelişmişlik düzeyleri çok daha

hızlı artmış, buna paralel tarımsal istihdamları da azalmıştır. Burada yeri gelmişken ülkelerin genel olarak son 3 yıllık istihdam oranlarında çok da sağlıklı verilerden oluşmadığıdır. Bilindiği üzere 2019'un sonu itibarıyla ortaya çıkan ve 2020'de tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 salgını kısa sürede ciddi etkiler yaratmıştır. Bazı sektörler ise salgından çok daha ağır etkilenmişlerdir. Özellikle hizmet sektörü, bunun içerisinde de turizm ve eğlence sektörleri ciddi manada darboğaza girmişlerdir. Çoğu ülkede bir kısım imalat sektörleri, ulaşım ve sanatsal faaliyetler ise neredeyse bütünüyle durmuştur. Bu dönemde tarım sektörü ise "Garanti Sektör" olarak dikkat çekmiş, pek çok insan kırsala yönelmiş, sağlıklı beslenme ve kendi ürettiğini tüketme eğilimi yaygınlık kazanmıştır. Elbette tarım sektörü de Covid-19 salgınından bütünüyle zararsız bir şekilde kurtulamamıştır. Bu süreçte beslenme ve gıda güvenliği kaygıları ilk sıraya yerleşmiştir. Salgında tarım tedarik zinciri kırılmış ve arz yönünde aksamalar meydana gelmiştir. Halkın beslenmesi hususunu öne alan ülkeler zincirdeki bu aksamaları dikkate alarak stratejik gıda ürünlerinin ticaretinde (buğday, pirinç, mısır gibi tahıl ürünleri) belirli kısıtlamalara gitmişlerdir (Aydın ve Güner, 2020: 156). Salgın döneminde hareketlilik oldukça sınırlandırıldığı için özellikle mevsimlik tarım işçileri sektörden büyük ölçüde çekilmiş, hasat – harman faaliyetleri aksamıştır. Yine de tarım sektörünün diğer sektörlerin tümüne kıyasla süreci daha az zararla atlattığı söylenebilir.

Tablo 5. 2021 Yılı Verilerine Göre Seçilmiş Ülkelerin İstihdam Durumlarının Oranları

Ülkeler	İşgücüne Katılma Oranı (%)	Tarımsal İstihdam (%)	Erkeklerin Payı (%)	Kadınların Payı (%)
Etiyopya	68,2	63,5	69,9	54,6
Pakistan	52,7	37,1	28,3	67,6
Endonezya	65,9	29,0	31,0	26,0
Peru	71,9	27,7	27,6	27,9
Kırgızistan	65,0	25,2	18,9	34,2
G. Afrika	55,8	21,3	20,4	22,4
Mısır	41,5	20,3	20,5	19,4
Türkiye	51,4	17,2	14,6	22,7
Meksika	58,8	12,2	17,4	4,1
Brezilya	62,3	9,6	13,2	4,7
Polonya	57,2	8,3	9,5	7,0
Bulgaristan	55,3	6,3	8,2	4,1
Yeni Zelanda	70,8	6,1	7,6	4,3
Rusya Fed.	62,3	5,9	7,7	3,9
İspanya	57,8	4,1	5,7	2,1
İtalya	48,6	4,1	5,2	2,5
Ürdün	38,7	3,3	3,8	0,6
Fransa	55,9	2,4	3,4	1,4
Hollanda	67,0	2,2	2,9	1,4
Kanada	65,0	1,3	1,7	0,8
Almanya	60,5	1,2	1,5	0,9
İsrail	61,8	0,8	1,1	0,4

Kaynak: URL3, **NOT:** Sıralama Tarımsal istihdam oranlarına göre yapılmıştır.

Ülkelerin tarımsal istihdamlarının kadın – erkek durumuna baktığımızda yine gelişmiş, gelişmekte ve az gelişmiş ülkelerin karakteristikleri net bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Genel olarak az gelişmiş ve tarımsal istihdamı çok olan ülkelerde kadınların payının erkeklerden çok daha fazla olduğu görülmektedir. Buna göre Pakistan'da 2021 yılında tarımsal istihdamda kadınların payı %67,6 iken erkeklerin %28,3; Kırgızistan'da %34,2 kadın oranına karşın %18,9 erkek; Güney Afrika'da da %22,4 kadına karşılık %20,4 erkek istihdam edilmiştir. Elbette burada belirtilmek istenen erkek ve kadın istihdamları içerisinde tarım sektörünün paylarıdır. Örneğin; oransal olarak Güney Afrika'da her ne kadar kadınların payı erkeklerden fazlaysa da sayı olarak aynı yıl 1,9 milyon erkeğe karşılık 1,7 milyon kadın istihdam edilmiştir. Fakat istisna olarak gelişmekte ve az gelişmiş ülkelere bazılarında erkek istihdam oranının kadın istihdam oranından oldukça önde olduğu da görülmektedir. Örneğin; Etiyopya, Meksika ve Brezilya gibi ülkelerde erkek istihdamı oranları kadın istihdamından çok daha fazla olmuştur. İstihdam edilen kişi sayısı bakımından ise aynı yıl Brezilya'da 7 milyon erkeğe karşılık 1,7 milyon kadın; Meksika'da ise 5,8 milyon erkeğe karşılık 891 bin kadın tarım alanında istihdam edilmiştir (URL 3). Burada dikkat çekici önemli bir nokta da Meksika ve Brezilya yanında Bulgaristan, Rusya Federasyonu, İspanya, Ürdün ve Kanada gibi farklı ekonomik düzeydeki ülkelerde belirgin bir şekilde tarımsal kesimde erkek istihdamının kadın istihdamından oldukça fazla olmasıdır. Örneğin; gelişmiş ülkelere Kanada'da 176 bin erkeğe karşılık 75 bin kadın; İsrail'de ise 22 bin erkeğe karşılık sadece 8 bin kadın istihdam edilmiştir (URL 3). Genel olarak gelişmiş ülkelerin tamamında tarımsal istihdamda erkeklerin her zaman kadınlardan fazla olduğu görülmektedir (Tablo 5). Bu duruma da birkaç örnek vermek gerekirse Almanya'da 335 bin erkeğe karşılık 182 bin kadın; Fransa'da 484 bin erkeğe karşılık 191 bin kadın; Yeni Zelanda'da 112 bin erkeğe karşılık 57 bin kadın istihdamı gerçekleşmiştir (URL 3). Oransal açıdan bakıldığında da gelişmiş ülkelerde istihdam

edilen kadınların çok küçük bir dilimi hatta çoğu ülkede %5'in altında kaldığı görülmektedir. Peru ve Mısır gibi ülkelerde ise tarım kesiminde kadın – erkek istihdamının nispeten dengeli olduğu görülmektedir. Aynı yıl Türkiye'nin tarımsal istihdamında kadınların oranı (%22,7) erkeklerin oranının (%14,6) önüne geçmiş, kişi sayısı bakımından ise 2,9 milyon erkek istihdamına karşılık 2 milyon kadın istihdam edilmiştir.

Tarımsal istihdamda bazı ülkeler için ortaya çıkan işgücü açığı diğer bir grup ülke için de mevcut işgücü fazlası noktasında işsizlik oranlarına dikkat çekilmesi gerekmektedir. Ülkelerdeki işsizlik oranı genellikle çok farklı şartlara bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Gelişmişlik düzeyi, eğitim faktörü (Eğitilmiş işsizlik), kayıt dışı ekonomi ve buna bağlı kayıt dışı işçi çalıştırma, kayıt dışı işsizlik gibi hususlar sayılabileceklerden birkaçıdır. İşsizlik oranlarının gelişmiş ülkeler arasında da çok değişken olması farklı parametrelerden kaynaklanmaktadır. Örneğin; Fransa'da 2021 yılında 2,3 milyon işsiz ile işsizlik oranı %7,9; İspanya'da 3,4 milyon işsizle oran %14,8 ve Almanya'da ise 1,5 milyon işsizle oran %3,6'dır (Tablo 6). Bazı az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerdeki işsiz sayısı ve işsizlik oranları ise genel olarak nüfus miktarıyla alakalıdır. Örneğin; Ürdün'de 579 bin kişi işsiz olup işsizlik oranı %19,8; Peru'da 953 bin işsizle oran %5,1'dir. Bir diğer örnek olan Endonezya'nın 273,8 milyon gibi geniş bir nüfus kitlesi içerisinde 5,2 milyon kişinin işsiz olmasıyla işsizlik oranı %3,8 gibi düşük bir oranda kalmıştır (Tablo 6).

Tablo 6. 2021 Yılında Seçilmiş Ülkelerde İşsizlik Göstergeleri

Ülkeler	İşsiz Nüfus (000 Kişi)	İşsizlik Oranı (%)	Genç Yetişkin İşsizlik Oranı (%)	Genç Yetişkin İşsizlik Oranı Erkek (%)	Genç Yetişkin İşsizlik Oranı Kadın (%)
Peru	953,7	5,1	9,5	8,5	10,7
G. Afrika	6.954	28,8	49,6	45,5	54,3
Endonezya	5.193	3,8	13,9	14,7	12,7
Özbekistan*	4.848	5,3	13,2	8,3	21,4
Pakistan	4.172	6,3	11,1	10	14,4
Türkiye	3.919	12,0	22,6	19,4	28,7
İspanya	3.430	14,8	34,8	34,1	35,6
İtalya	2.367	9,5	29,7	27,7	32,8
Fransa	2.365	7,9	19,5	19,5	19,5
Meksika	2.352	4,1	7,9	7,5	8,6
Mısır*	2.259	7,9	17,3	12,5	43,5
Almanya	1.536	3,6	6,9	7,3	6,4
Kanada	1.085	5,3	10,2	11,2	9,1
Polonya	579,6	3,4	11,9	11,6	12,5
Ürdün	579,4	19,8	43,7	41,5	55,4
Hollanda	407,9	4,2	9,3	9,7	9,0
İsrail	199,8	5,0	7,8	7,5	8,0
Yeni Zelanda	-	3,8	10,5	10,8	10,2
Brezilya	-	13,2	28,3	24,2	33,6

Kaynak: URL3, *2000 Yılı verileridir.

Günümüzde kırsal kesimdeki gençlerin gözünde tarımın itibarını kaybetmesiyle tarım iyi bir yaşam için geçim aracı olarak görmemelerine neden olmaktadır. Buna bağlı olarak gençlerin kırsalda kalması ve tarımda istihdam edilmesi günden güne zorlaşmaktadır (Kantar Davran, Özalp, Tok ve Öztornacı, 2017: 174). Bu noktada tarımın zahmetli, yoğun emek gerektiren bir sektör olduğu göz önüne alındığında özellikle genç yetişkin (15–24 yaş arası) işsizlik oranları çok daha üzerinde durulması gereken bir husustur. Günümüz tarımsal istihdamının yaşlanıyor olması genç yetişkin işsizlerin ele alınması ve planlanmasında ayrıca ehemmiyetli bir noktayı oluşturmaktadır. Köylerde 30 yaşın altındaki faal işgücünün ana yöneliminin tarım dışı istihdama yönelik olması ve tarımsal üretimin gittikçe orta yaş üstü bir etkinlik halini alması (Özügürlü, 2011) ivedilikle hükümetlerin gündemlerine alması gereken bir noktadır. Konuyu dünyadan birkaç örnekle detaylandırarak olursak ABD'de yapılan tarım sayımları sonuçlarına göre 2017'de ülkedeki 3,4 milyon üreticinin ortalama yaşı 57,5'tir (United States Department of Agriculture / USDA, 2017). Birleşik Krallık'ta ise çiftçi kitlenin ortalama yaşı 59, Kenya'da ise 60, Japonya'da ise 67'dir.² Tarımsal istihdam konusunda her ne kadar gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasında ciddi farklar bulunuyorsa da tarımda istihdam edilen kitlenin yaşlanıyor olması çoğu ülkede genel geçer bir özellik halini almıştır. Bu noktada genç yetişkin kitlenin toplam işsiz kitlenin önemli bir dilimini oluşturması da ayrıca önem arz etmektedir. Buna da birkaç örnek vermek gerekirse; Güney Afrika'da işsizlik oranı %28,8 iken genç yetişkin işsizlik oranı %49,6; İspanya'da işsizlik oranı %14,8 olup genç yetişkinlerde bu oran %34,8 ve İtalya'da ise genel işsizlik oranı %9,5 iken genç yetişkinlerin oranı %29,7'ye yükselmiştir (Tablo 6). Genç yetişkin işsizliğin oranları ülkelerin gelişmişlik düzeylerinden bağımsız olarak çok değişen bir yapı arz etmektedir. Tablo 6'da da görüldüğü gibi gelişmiş ülkelerden İspanya, İtalya ve Fransa'da çok

² Detaylı bilgi için bkz. URL 5.

ciddi oranlara ulaşmışken Pakistan (%11,1), Meksika (%7,9) ve Özbekistan (%13,2)'da genç yetişkin işsizlik oranları söz konusu ülkelere kıyasla oldukça düşüktür.

Genç yetişkin işsizliğin cinsiyet boyutlarına baktığımızda genelde az gelişmiş ve gelişmemiş olan ülkelerde kadın işsizlerin erkeklerden daha fazla olduğu, gelişmiş ülkelerde ise tam tersi bir durum ortaya çıkmaktadır. Fakat bu durumda da istisnalar söz konusudur. Örneğin; Almanya ve Kanada'da genç yetişkin işsizlikte oransal bakımdan erkekler kadınlardan fazlayken; İtalya, İsrail ve Polonya'da ise oransal açıdan bu defa kadınların öne çıktığı görülmektedir (Tablo 6). Geri kalmış ülkelerde ise genç yetişkin işsizlikte kadın erkek arasındaki oransal uçurum çok daha dikkat çekicidir. Mısır, Özbekistan ve Güney Afrika'da bu duruma tipik birer örnektir.

Türkiye'nin 2021 yılı işsizlik verilerinden hareketle konumuna baktığımızda genç yetişkin işsizlikte %22,6 gibi kayda değer bir orana sahiptir. İşsizlikte kadın – erkek oranlarına baktığımızda ise ikisi arasında önemli bir fark bulunmaktadır. Bu oranlardan hareketle Türkiye'nin az gelişmiş – gelişmekte olan ülkelere benzer şartlar sergilediği görülmektedir. Türkiye'nin 3,9 milyon kişi olan işsiz sayısı içerisinde de eğitilmiş işsiz sayısı oldukça geniş bir dilimi oluşturmaktadır. Kadın işsizlikteki azımsanmayacak oranlar göz önüne alındığında bu gruba istihdam sağlamada tarım sektörü ideal bir alternatiftir.

6. SONUÇ ve ÖNERİLER

Tarım sektörü, dünya genelinde stratejik konumunu korumaya devam etmekte ve bundan sonra da korumaya devam edecektir. Sektörün bu özel ve önemli durumu Covid-19 salgını, Rusya – Ukrayna Savaşı esnasında kendini çok daha net bir şekilde göstermiştir. Bununla birlikte tarım sektörü insanlığın beslenmesi gibi temel bir misyonu olmasının yanı sıra çoğu imalat sanayini besleyen bir sektör olmasıyla da devletlerin üzerinde durduğu bir alandır. Tarım sektörünün bu hayati fonksiyonlarının sağlıklı bir şekilde devam etmesinde ise işgücü ve bu kitlenin niteliği çok önemlidir.

Türkiye özelindeki tarımsal istihdam durumu ve Türkiye'nin farklı sosyo-ekonomik şartlardan ülkelere mukayesesi yapıldığında bazı sonuçlar elde edilmiştir. Buna göre;

- ❖ Türkiye'nin tarımsal istihdamının payı sanayi ve hizmet sektörüne kıyasla yıldan yıla daralmaktadır,
- ❖ Türkiye'de tarım alanındaki istihdam sayısı da azalmakta olup sektöre yeni işgücü katılımı çok azdır,
- ❖ Türkiye'de tarım sektöründe faaliyet gösteren kitle yaşlanmakta, genç yetişkin işgücü bu alana yönelmemektedir,
- ❖ Türkiye kırsal kesim istihdamında oransal olarak erkekler az da olsa önde olmakla beraber, kayıt dışı kadın üreticiler de çok ciddi sayılardadır,
- ❖ Türkiye'nin tarımsal istihdamı diğer ülkelerle kıyaslandığında Türkiye'nin gelişmekte olan – az gelişmiş ülkelere yakın aralıkta olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Tarımsal istihdamın Türkiye'deki bu genel durumunun ardından konuyla ilgili yapılması gerekenleri sıralayacak olursak;

- İşsiz sayısındaki artış göz önüne alındığında, bunlar içerisinde de kadın işsiz sayısının payı ayrıca hesaba katılarak tarım sektörüne yönelik teşvik ve desteklemelere öncelik verilmelidir.
- Tarıma yönelik desteklemelerde havza bazlı destekleme ile birlikte tarıma dayalı sanayi bir bütün halinde ele alınmalıdır. Böylece tarım ve tarıma dayalı sanayide eşgüdümlü gelişim sağlanacaktır.
- Tarım sektöründe son yıllarda daha fazla bahsedilir hale gelen “Tarıma Dayalı İhtisas Organize Sanayi Bölgesi” oluşumlarının ülke çapında yaygınlaşması, kalifiye tarım işgücü sağlanması / yetiştirilmesi noktasında üzerinde durulması gereken bir konudur.
- Tarımsal desteklemelerde özellikle yoğun işgücü gerektiren kesme çiçek, tıbbi aromatik bitkiler, keten, kenevir yetiştiriciliğinde kadınlar başta olmak üzere genel olarak genç yetişkinlere yönelik istihdam alanları sağlanmalıdır. Bunun yanı sıra katma değerli ürünlere dönüştürmede pekmez, pestil, sucuk/orcık, tarhana gibi çok geniş bir pazarı bulunan ve yoğun ilgi gören ürünlerin imalatı noktasında da bu işsiz / işgücü fazlası kitleden yararlanılabilir.

- İstihdam politikaları; kırsal kesim, buradaki genç yetişkinler ve de özellikle kadınlar belli bir hiyerarşi gözetilerek tasarlanmalıdır. Kadınların tarımsal üretim yanı sıra tarım ürünlerinin işlenmesi noktasında bilgi ve becerilerinden yararlanmak çok önemlidir. Kadınlar bu faaliyete dahil edilirken maddi açıdan tatminkar geri dönüşler elde etmesi ve sosyal güvenlik gibi haklarla sektör cazip hale getirilmelidir.
- Engelli bireyler için de tarımsal faaliyetler kapsamında özendirici bir takım tedbirler alınması gerekmektedir. Bu sayede engelli bireylerin üretim zincirine dahil edilmesi ve kendilerini topluma faydalı bireyler olarak görmeleri için özendirici olacaktır.
- Genel olarak günümüz ihtiyaçları gözetilerek kırsal kesim altyapı hizmetleri ve donatıları sağlanmalıdır. İnternet erişimi, sağlıklı ulaşım hizmetleri, sosyalleşme alanları bunların başlıcalarıdır.

Tarımın kısa – orta – uzun vadede çekiciliğini koruması, bu sektöre dahil olanların refah seviyesinin korunması en başta gıda güvenliği olmak üzere çoğu bakımdan hayati önem taşımaktadır. Bu istihdam sağlanırken her yaş grubundan kitlenin ihtiyaçları gözetilmeli ve tarım alanındaki istihdamdan önce kırsal kesimde günümüz kamusal konforu tesis edilmelidir.

KAYNAKÇA

- Aydın, A. ve Güner, A. (2020). Covid-19 Salgınının Tarım Sektörü ve Gıda Güvenliği Üzerine Etkisi: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme. *Artuklu Kaime Uluslararası İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 155-171.
- Bayramoğlu, Z. & Bozdemir, M. (2020). Definition of Labour Terminology in the Agricultural Sector. *Turkish Journal of Agriculture – Food Science and Technology*, 8(3), 773-783.
- Davran, M.K., Özalp, B., Tok, N. & Öztornacı, B. (2017). Türkiye’de Kırsal Gençlik Açısından İstihdam ve Tarımsal İstihdamın Geleceği. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 5(13), 169 – 199.
- Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü [FAO] (2023). “Land, Inputs, Sustainability Indicators Statistics” <https://www.fao.org/faostat/en/#data> (Son erişim: 02.01.2023).
- Hekimoğlu, B. & Baş, E. (2018). *Ülkemizde ve Samsun’da Tarımsal Değişimler Tarımsal İstihdam İçin Öneriler*, Samsun: Samsun İl Tarım ve Orman Müdürlüğü Yayınları.
- International Labour Organization Statistics [ILOSTAT] (2023). <https://www.ilo.org/global/lang-en/index.htm> (Son erişim: 02.01.2023).
- International Trade Center [ITC] (2023). Trade Map–Trade Competitiveness Map, <http://www.intracen.org/> (Son erişim: 02.01.2023).
- Özügürlü, M. (2011). *Küçük Köylülüğe Sermaye Kapanı: Türkiye’de Tarım Çalışmaları ve Köylülük Üzerine Gözlemler*. Ankara: Note Bene Yayınları.
- Sertkaya Doğan, Ö. & Şahin, G. (2020). Women’s Presence in Turkey’s Rural Population, *Kadın / Woman 2000*, 21(1), 41 – 66.
- Şenel, D. (2022). Tarım Sektöründe İstihdamın Yapısal Analizi, *International Journal of Social Sciences / Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(26), 233 – 253.
- Tan, S., Atak, Ş., Şengül, Ü. & Tan, S.S. (2014). Türkiye’de Son On Yıllık Süreçte Tarım Sektöründeki Değişimlerin Genel Ekonomik Göstergelerle Değerlendirilmesi. *Uluslararası Avrasya Ekonomileri Konferansı*, 1 – 03 Temmuz 2014, 688 – 694, Üsküp, Makedonya.
- Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK] (2013). İstatistik Göstergeler 1923–2012, Türkiye İstatistik Kurumu Yayın No: 4132, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara.
- Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK] (2022). İşgücü İstatistikleri / Temel İşgücü Göstergeleri, Haber Bülteni, Sayı: 45645, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=%C4%B0%C5%9Fg%C3%BCc%C3%BC-%C4%B0statistikleri-2021-45645&dil=1> (Son erişim: 02.01.2023).
- United States Department of Agriculture [USDA] (2017). Farm Producers / Revised census questions provide expanded demographic information, 2017 Census of Agriculture, National Agricultural Statistics Service.

Yararlanılan Web Kaynakları:

URL1 <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/05/20140515-1.htm> Erişim: 10.01.2023

URL2 <https://www.worldbank.org/en/home> (Erişim: 02.01.2023).

URL3 <https://www.ilo.org/global/lang--en/index.htm> (Erişim: 02.01.2023).

URL4 <http://www.intracen.org/> (Erişim: 02.01.2023).

URL5 <https://www.bbc.com/future/bspoke/follow-the-food/the-ageing-crisis-threatening-farming/>
(Erişim: 15.01.2023).

URL6 <https://ourworldindata.org/employment-in-agriculture> (Erişim: 02.01.2023).